

Н. М. СМОЧКО, канд. геогр. наук, доц.

Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89608, Україна

e-mail: natazak@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

НЕОЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ АГРАРНИХ МОНОСИСТЕМ

Мета. Розкрити неоекологічні аспекти трансформації територіальної структури аграрних систем.

Методи. Застосовано метод генералізації з метою виділення та вивчення монопроцесів розвитку, які відбуваються в територіальних системах різного ієрархічного рівня.

Результати. Дано оцінку ретроспективному аналізу поняття «аграрна територіальна система» та уточнено сутність поняття «моноаграрна територіальна система» в контексті сучасних екологічних проблем. Наведено особливості формування понятійно-термінологічного апарату, пов'язаного з аграрними моносистемами, в теорії суспільної географії. Акцентується увага на дотичності до формування цього апарату вчених різних галузей знань. Увага фокусується на вивченні аграрних систем в умовах генералізації їх атрибутів для відслідковування процесу монорозвитку. Цифрове підґрунтя процесу монорозвитку та динаміка абсолютних даних певного виду, що характеризують найвищий рівень генералізації, враховувалися, як правило, як детермінантна характеристика об'єкту дослідження. Проаналізовано особливості висвітлення поняття «сільська територія» в нормативно-правових актах України. Встановлено невпорядкованість, різномірність, суперечливість суті цього поняття в різних нормативно-правових актах, наслідком чого є незручність його використання у всіх сферах життєдіяльності населення, у тому числі і при здійсненні наукових досліджень. Проаналізовано розвиток сільських територій як моносистем різного ієрархічного рівня, а сам процес їх розвитку окреслено як монорозвиток. Відмічено, що будь-яка числова характеристика території може стати точкою відліку перебігу конкретного процесу монорозвитку, що відбувається в її межах. Тобто навіть в умовах відсутності динамічних даних, але при наявності можливості порівнювати точки відліку перебігу різних процесів розвитку подібних моносистем, можна передбачити особливості їх протікання на досліджуваній території. Окреслено значення дослідження монопроцесів (генералізованих на регіональному рівні) через аналіз показників вартості виробленої продукції сільського господарства; вартості продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами; кількості найманих працівників в Україні загалом і в сільському, лісовому та рибному господарстві зокрема; використання виробленої сільськогосподарської продукції.

Висновки. Доведена необхідність всебічного висвітлення особливостей розвитку сільських територій, зокрема акцентується увага на недостатності вивчення перебігу якогось одного монопроцесу в їх межах, чи навіть кількох процесів. Наголошується на важливості вивчення таких процесів на тлі трансформації територіальної структури аграрних систем, що функціонують в умовах неоглобалізаційних викликів. Такий науковий підхід дав можливість уявити сутність розвитку сільських територій як моносистем і виявити особливості їх подальшого в контексті неоекологічних аспектів. Понятійно-термінологічний апарат в конкретному суспільно-географічному дослідженні вперше доповнено категорією «моноаграрний локалітет» з авторським тлумаченням її сутності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: неоекологічні аспекти, аграрна територіальна система, моноаграрна територіальна система, моно аграрний локалітет, моно процеси

SMOCHKO N. M.

Mukachevo State University, Uzhhorodska, Str., 26, Mukachevo, 89608, Ukraine

NEOECOLOGICAL ASPECTS OF TRANSFORMATION OF TERRITORIAL STRUCTURE OF AGRICULTURAL MONOSYSTEM

Purpose. Reveal neo-ecological aspects of transformation the territorial structure of agrarian systems.

Methods. The method of generalization has been used in order to identify and study the monoprocesses of development that occur in territorial systems of different hierarchical levels.

Results. The retrospective analysis of the concept of «agrarian territorial system» has been evaluated. The essence of the concept of «monoagrarian territorial system» in the context of modern ecological problems had been specified. The peculiarities of the formation of the conceptual and terminological apparatus connected with

agrarian monosystems in the theory of social geography have been given. Emphasis had been made on the involvement of scientists in various fields of knowledge in the formation of this apparatus. Attention has been focused on the study of agricultural systems in terms of generalization of their attributes to track the process of mono-development. The digital basis of the process of monodevelopment and the dynamics of absolute data of a certain type, which characterize the highest level of generalization, have been considered, as a rule, as a determinant characteristic of the object of study. The peculiarities of the coverage of the concept of "rural area" in the regulations of Ukraine have been analyzed. The disorder, heterogeneity, and contradiction of the essence of this concept in various normative legal acts have been established, because of which it is inconvenient to use it in all spheres of life of the population, including in the implementation of scientific research. The article analyzes the development of rural areas as monosystems of different hierarchical levels, and the process of their development is outlined as monodevelopment. It had been noted that any numerical characteristic of the territory can become a starting point for a specific process of monodevelopment that takes place within it. That is, even in the absence of dynamic data, but in the presence of the possibility to compare the starting points of the various processes of development of such monosystems, we can predict the peculiarities of their course in the study area. The importance of research of monoproducts (generalized at the regional level) through the analysis of indicators the cost of the made agriculture production had been outlined; the cost of agricultural products sold by enterprises; the number of employees in Ukraine in general and in agriculture, forestry, and fisheries in particular; use of agricultural products.

Conclusions. The study proves the need for comprehensive coverage of the peculiarities of rural development focuses on the inadequacy of studying the course of any one monoproduct within them, or even several processes. The importance of studying such processes against the background of the transformation of the territorial structure of agricultural systems operating in the context of neo-globalization challenges has been emphasized. This scientific approach made it possible to understand the essence of the development of rural areas as monosystems and to identify the features of them further in the context of neo-environmental aspects. The conceptual and terminological apparatus in a specific socio-geographical study was first supplemented by the category of "mono-agrarian locality" with the author's interpretation of its essence.

KEYWORDS: neoeological aspects, agrarian territorial system, mono-agrarian territorial system, mono-agrarian locality, mono-processes

СМОЧКО Н. М.

Мукачевский государственный университет, ул. Ужгородская, 26, г. Мукачево, 89608, Украина

НЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ АГРАРНЫХ МОНОСИСТЕМ

Цель. Раскрыть неэкологические аспекты трансформации территориальной структуры аграрных систем.

Методы. Применен метод генерализации с целью выделения и изучения монопродуктов развития, которые происходят в территориальных системах различного иерархического уровня.

Результаты. Дана оценка ретроспективному анализу понятия «аграрная территориальная система» и уточнена сущность понятия «моноаграрная территориальная система» в контексте экологических проблем. Приведены особенности формирования понятийно-терминологического аппарата, связанного с аграрными моносистемами, в теории общественной географии. Акцентируется внимание на соприкосновения к формированию этого аппарата ученых различных областей знаний. Внимание фокусируется на изучении аграрных систем в условиях генерализации их атрибутов для отслеживания процесса моноразвития. Цифровые основы процесса моноразвития и динамика абсолютных данных определенного вида, характеризующие высокий уровень генерализации, учитывались, как правило, как детерминантная характеристика объекта исследования. Проанализированы особенности освещения понятие «сельская территория» в нормативно-правовых актах Украины. Установлено неустроенность, разнородность, противоречивость сути этого понятия в различных нормативно-правовых актах, следствием чего является неудобство его использования во всех сферах жизнедеятельности населения, в том числе и при осуществлении научных исследований. В статье проанализировано развитие сельских территорий как моносистем различного иерархического уровня, а сам процесс их развития обозначены как моноразвитие. Отмечено, что любая числовая характеристика территории может стать точкой отсчета течения конкретного процесса моноразвития, что происходит в ее пределах. То есть даже в условиях отсутствия динамических данных, но при наличии возможности сравнивать точки отсчета течения различных процессов развития подобных моносистем, можно предположить особенности их протекания на исследуемой территории. Определено значение исследования монопродуктов (генерализованных на региональном уровне) через анализ показателей стоимости продукции сельского хозяйства; стоимости продукции сельского хозяйства, реализованной предприятиями; количества наемных работников в Украине в целом и в сельском, лесном и рыбном хозяйстве в частности; использования произведенной сельскохозяйственной продукции.

Выводы. В ходе исследования доказана необходимость всестороннего освещения особенностей развития сельских территорий, в частности акцентируется внимание на недостаточности изучения течения какого-то одного монопроцесса в их пределах, или нескольких процессов. Отмечается важность изучения таких процессов на фоне трансформации территориальной структуры аграрных систем, функционирующих в условиях неоглобализованных вызовов. Такой научный подход дал возможность уяснить сущность развития сельских территорий как моносистем и выявить особенности их дальнейшего в контексте неэкологических аспектов. Понятийно-терминологический аппарат в конкретном общественно-географическом исследовании впервые дополнен категорией «моноаграрный локалитет» с авторским толкованием ее сущности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: неэкологические аспекты, аграрная территориальная система, моноаграрная территориальная система, моноаграрный локалитет, монопроцессы

Вступ

У контексті сучасних неоекологічних викликів людині, групам людей, націям суспільству загалом, а також сучасних викликів географічній науці, пов'язаних з ускладненням і зміною змісту геосистем, актуальним стає аналіз та вдосконалення організації, структури, закономірностей розвитку складних геосистем – територіальних суспільних систем, з яких складається сучасний географічний простір, який характеризується постійними перетвореннями в територіальній організації суспільства. Відбувається постійний пошук оптимальних форм, структур та моделей організації територіальних систем, а також вивчення суспільно-географічних процесів, під впливом яких вони трансформуються.

Цей пошук має відбуватися при врахуванні неоекологічних викликів, серед яких найважливішими є зміна клімату, пандемія коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19), яку викликав вірус SARS-Cov-2, та інші виклики.

Незважаючи на величезну важливість неоекологічних аспектів формування територіальних систем на різних ієрархічних рівнях, до теперішнього часу проблема дослідження моноутворень та передумови принципи формування територіальних моносистем навіть при використанні традиційних підходів не знайшла свого відображення у фундаментальних дослідженнях суспільної географії. Це пояснюється, з одного боку, новизною дослідження моносистем як нового напрямку, з іншого – суперечністю наявних підходів до вивчення монофункціональних міст (як базової категорії монорозвитку) різними науковими школами. Відповідно монорозвиток аграрних територіальних систем та трансформація їх структури при врахуванні неоекологічних аспектів в полі зору вчених не перебували.

Розвиток аграрних територіальних систем активно вивчався і вивчається вченими різних галузей знань. Але особливо активно

аграрні територіальні системи вивчалися спочатку в економічній і соціальній географії, а опісля в суспільній географії в працях А. Ващенко, Г. Балабанова, М. Білецького, М. Влаха, І. Горленко, Я. Жупанського, О. Заставецької, Ф. Заставного, В. Захарченка, Р. Івануха, С. Іщука, М. Книш, П. Масляка, В. Нагірної, Я. Олійника, М. Паламарчука, О. Паламарчука, М. Пістуна, І. Пушкар, В. Руденка, Л. Руденка, Д. Стеценка, М. Фащевського, О. Шабля, П. Шиценка, В. Щабельської, Р. Язиніної, Т. Яснюк та інших.

Екологічні аспекти розвитку суспільно-географічних об'єктів, процесів та явищ в тій чи іншій мірі висвітлювалися в опублікованих роботах згаданих вище вчених, але на сьогоднішній день весь світ має справу з неоекологічними викликами, що вимагає врахування неоекологічних аспектів в будь-яких суспільно-географічних дослідженнях в обов'язковому порядку.

Саме у 50-60 рр. ХХ ст. з розвитком економічної географії як науки про розміщення виробництв, у тому числі й аграрного виробництва, активно досліджувалися спеціалізовані агропромислові та інші інтегральні господарсько-територіальні комплекси, економічні вузли, територіально-господарські системи, економіко-географічні та суспільно-територіальні комплекси. В цей період обґрунтовано основи економіко-географічної комплексології, запропоновано основні аспекти системно-структурного аналізу виробничо-територіального комплексу (галузевий, функціональний і територіальний), які з часом були удосконалені і доповнені ще організаційно-управлінським. В ході досліджень з'являються поняття категорії «функціональна структура», «територіальна структура», «галузева інтеграція», «агропромислова територіальна система», «аграрно-територіальний комплекс»,

«міжгалузєва територіальна система» та ряд інших [1, 2].

Пізніше, в 70-х роках ХХ ст. в економічно-соціалній географії отримала розвиток географічна наукова школа М. Паламарчука, яка поступово збагатилася дослідженнями суспільно-географічного характеру. В результаті започатковане формування теорії сучасної суспільної географії, яке набуло рис комплексного характеру. Предметом вивчення суспільної географії визначено територіальну організацію суспільства, а основною метою – пошук шляхів підвищення продуктивності суспільної праці на основі ефективного використання території і ресурсів, розміщення виробництва, його оптимальна територіальна концентрація. Саме ці надбання були використані М. Паламарчуком та його учнями при розкритті сутності агропромислового комплексу, умов і факторів його формування та закономірності розвитку. Були розроблені основні

закономірності комплексотворення в країні, здійснена типологізація агропромислового комплексу за різними критеріями (далі – АПК), а також обґрунтована теорія функціональної і територіальної структур АПК, досліджена сутність інтеграції в АПК, конкретно проаналізовані окремі спеціалізовані та інтегральні АПК на різних ієрархічних рівнях. В той час були розкриті закономірності розвитку і територіальної організації агропромислових комплексів та виробничо-територіальних систем в сфері виробництва і переробки різних типів сільськогосподарської продукції, всебічно досліджені спеціалізовані рослинницькі та тваринницькі комплекси [1, 3].

Безумовно, в той час велику роль у вивченні аграрних територіальних систем відіграли економісти та економісти-регіоналісти, тобто вчені тих галузей знань, які найбільш пов'язані з економічною і соціальною географією та суспільною географією загалом.

Матеріали та методи

В ХХ-ХХІ ст. питанню дослідження аграрних територіальних систем активно приділяли і приділяють увагу вчені економісти і економісти-регіоналісти, а саме: В. Андрійчук, Є. Бойко, В. Боршевський, Ф. Важинський, Л. Воркун, С. Васильчак, П. Гайдуцький, Ю. Губені, М. Долішній, Д. Доманчук, І. Залуцький, І. Кириленко, О. Крисальний, М. Кропивка, В. Крупін, І. Куліш, В. Липчук, Є. Майовець, О. Мазуренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Б. Панасюк, Х. Притула, І. Прокопа, П. Саблук, В. Трегобчук, А. Третяк, Р. Тринько, М. Хорунжий, В. Чемерис, Г. Черевко, Я. Шевчук, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба, І. Яців та інші дослідники.

Аналіз праць згаданих вище вчених дозволив зробити висновок, що обґрунтування комплексотворення, типології АПК, розроблення теорії функціональної і територіальної структур агропромислових комплексів, дослідження сутності агропромислової інтеграції, здійснення типологічного вивчення агропромислових комплексів різних ієрархічних рівнів та територіальних масштабів, аналіз особливостей АПК, розкриття закономірностей розвитку і територіальної організації агропромислових комплексів та виробничо-територіальних систем в сфері виробництва і переробки різних типів сільськогосподарської продукції, дослідження спеціалізовані рослинницьких та

тваринницьких комплексів, розроблення класифікації агропромислових комплексів за різними критеріями, а також вивчення інших явищ, пов'язаних з дослідженням аграрних систем здійснювалося в умовах генералізації поведінки досліджуваного об'єкту до процесу монорозвитку. Але цей прийом використовувався на найвищому рівні генералізації переважно як вербальний і підтверджувався на цьому рівні, як правило, одним показником. Вербальний результат генералізації показувався як щось звичне, всім зрозуміле, а його справжній зміст як перебіг процесу монорозвитку залишався латентним. При цьому, цифровий вираз процесу монорозвитку як динаміка абсолютних даних певного виду, що характеризують найвищий рівень генералізації, подавався, як правило, як додаткова характеристика об'єкту дослідження. Дослідженням територіальних систем в географічному просторі на різних етапах розвитку суспільної географії займалось багато відомих українських вчених географів, зокрема М.М. Баранський, І.М. Дудник, О.В. Заставецька, С.І. Іщук, Л.М. Немець, Я.Б. Олійник, М.М. Паламарчук, В.М. Петлін, О.Г. Топчієв, О.І. Шаблій та інші. У своїх працях кожен вчений намагався удосконалити існуючу теоретичну базу до визначення територіальних систем як суспільно-географічних систем загалом, а наше завдання

встановити, як монорозвиток аграрних територіальних систем можна подати, відобразити, уявити через трансформацію їх територіальної структури як через генералізований процес монорозвитку в умовах активізації дії неоекологічних викликів у XXI ст.

Для визначення неоекологічних аспектів трансформації територіальної структури аграрних моносистем застосовано метод генералізації з метою виділення та вивчення монопроцесів розвитку, які відбуваються в територіальних системах різного ієрархічного рівня. Оскільки на основі використання методу генералізації можна виявити один процес, який і буде, умовно кажучи, процесом монорозвитку. Конкретизуємо те, чому так важливо брати до уваги ієрархічний рівень суспільно-географічної системи, яка розглядається. Справа в тому, що на найнижчому, наприклад на місцевому рівні, в суспільно-географічній системі всі процеси є, практично, монопроцесами чи процесами монорозвитку, які входять

в склад поліпроцесів розвитку суспільно-географічної системи. Але на основі використання методу генералізації можна виявити один процес, який і буде, умовно кажучи, процесом монорозвитку. Зазначимо, що метод генералізації зазвичай використовується в картографії. Під процесом генералізації (англ. – generalization) розуміють, як правило, «властивість, що проявляється в узагальненні якісних і кількісних характеристик об'єктів, заміні індивідуальних понять колективними, відволікання від частковостей і деталей для показу головних рис просторового розміщення» [4]. При цьому генералізація веде не тільки до виключення частини інформації, наявної на оригінальному документі, а й до появи якісно нової інформації на генералізованому документі, оскільки у міру генералізації все виразніше проступають найбільш важливі риси об'єкта, провідні закономірності, головні взаємозв'язки, виділяються геосистеми все більшого рангу [4, 5].

Результати дослідження

Для того, щоб встановити як монорозвиток аграрних територіальних систем можна подати, відобразити, уявити через трансформацію їх територіальної структури як через генералізований процес монорозвитку, ми повинні спочатку уявити, що ми розумітимемо під поняттям «аграрна територіальна система». Зазначимо, що поняття «аграрна територіальна система» підміняється у нормативно-правовому полі України поняттям «сільська територія». Звичайно ми могли б цим знехтувати. Але, треба взяти до уваги те, що будь-яка наука повинна відповідати на запити практики і реально відображати істинний стан речей. Безумовно, це стосується і суспільної географії. Якщо в практиці господарювання поширене поняття «сільська територія», то в наш час в нормативно-правових актах України має місце невпорядкований різномірний, часто суперечливий понятійно-термінологічний апарат. Поняття «сільська територія», «сільська місцевість», «село» не наповнені чітким змістом, часто мають подвійне смислове значення, що вносить сумбур і недомовки при використанні їх як при здійсненні наукових досліджень, так і в практиці господарювання.

Очевидно, що, практично у всіх нормативно-правових актах при визначенні суті понять позначених зазначеними вищенаведеними термінами, пріоритетне значення має

функціональний підхід, який виражається вказівкою стосовно частки зайнятих у сільському господарстві, зокрема наголошується, що вона повинна перевищувати частку зайнятих у промисловості. Але, загалом, беручи до уваги найвищий рівень генералізації, латентно вважається, що до сільської території слід відносити всі ті території, які не є міськими. Цікавим є те, що в країнах ЄС тлумачення сільських територій подібне до розуміння цього поняття в Україні. На цьому акцентується увага в різних літературних джерелах, зокрема в монографії працівників Інституту регіональних досліджень імені М. Долишнього «Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку. Т. 4. Сільські території» [6; с.21].

Ось чому поняття «сільська територія», «сільська місцевість», «село» важливо розглянути через особливості їх розвитку як моносистем різного ієрархічного рівня, а сам розвиток окреслити як монорозвиток. Це дасть змогу по новому оцінити одиничне, виділивши його із загального, і передбачити його поведінку в перспективі. Зазначимо, що вчені на інтуїтивному рівні і раніше це робили. Наприклад, розглянемо твердження, яке міститься в науковій доповіді «Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки» за редакцією чл.-кор. НАН України Бородіної О.М. та д-ра екон. наук

Шубравської О.В.: «Сільське господарство традиційно є важливою складовою вітчизняного господарського комплексу. Тенденції і перспективи розвитку галузі визначаються загальним станом національної економіки, на якому, своєю чергою, значною мірою позначається динаміка основних показників аграрної діяльності». Очевидно, що тут розвиток сільського господарства визначеної території (держави Україна) розглядається як монопроцес, перебіг якого залежить від інших монопроцесів (наприклад розвиток національної економіки) [7, с.15]. Висновок, зроблений нами, підтверджується наступною фразою з цієї ж доповіді: «Специфіка сільськогосподарського виробництва, а саме: характер виробленої продукції (споживається масово), належність до первинного сектора економіки (піддається значним ціновим коливанням), залежність від погодних умов (провокує волатильність урожаїв, валових зборів і доходності виробників), визначає у той чи інший період напрям і ступінь впливу галузі на макроекономічну ситуацію у країні» [7, с.15].

В «Єдиній комплексній стратегії та плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки», яка базується на «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»» визначається «довгострокова концепція розвитку сільського господарства і сільських територій», яка дозволяє нам стверджувати, що і в цьому випадку розглядаються два окремі процеси монорозвитку на високому (національному) рівні генералізації: «розвитку сільського господарства» і «розвитку сільських територій», які залежать від перебігу інших монопроцесів [8, 9].

Аналогічно процеси монорозвитку у сільських територій розглядаються і на регіональному рівні. Будь-яка числова характеристика території є точкою відліку перебігу конкретного процесу монорозвитку, що відбувається в її межах. Навіть не маючи динамічних даних, але порівнюючи точки відліку перебігу різних процесів монорозвитку, можемо припустити, як вони протікають на аналізованій території (наприклад, Карпатський регіон) чи її частинах (області Карпатського регіону). Якщо візьмемо до уваги, що Карпатський регіон займає в Україні площу 9,4%, а проживає на ній 14,4% всього наявного населення і 23,8% сільського населення, що засвідчує про вищу щільність наявного населення і набагато вищу щільність сільського населення, ніж в

середньому по Україні [10]. Це є своєрідним підтвердженням того, що окремі монодемографічні процеси зберегли свою специфіку в Карпатському регіоні до нашого часу і виявлення тої специфіки вимагає розгляду кожного процесу монорозвитку зокрема.

Величезне значення має і вивчення монопроцесів, пов'язаних з використанням природних ресурсів агровиробництва. Наприклад, згідно з даними Держстату й Міністерства екології та природних ресурсів України, які наводяться в науковій доповіді «Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки» в цілому по країні має місце:

- сільськогосподарська освоєність території – понад 70%;
- розораність земель – майже 54% (науково обґрунтований рівень: до 35-40%);
- екологічно нестійке землекористування, ustalена тенденція погіршення якісного стану ґрунтів: їх підкислення (14%), засолення та осолонцювання (4%), переущільнення (близько 39%), дегуміфікація (43%);
- щорічне від'ємне сальдо балансу всіх елементів живлення;
- приблизно третина орних земель перебуває під загрозою водної й вітрової ерозії;
- вододефіцитність господарювання [7, с.16].

В Карпатському регіоні слід особливу увагу звернути на формування аграрних моносистем в умовах сучасних неоекологічних викликів. Серед них чи не найгостріший і чи найважливіший є зміни клімату. Ці зміни є настільки серйозними, що Уряд України розглядає їх як безпосередню загрозу національній безпеці. Так, в такому важливому документі, як Стратегія національної безпеки України серед стратегічних пріоритетів є завдання «забезпечення екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату» [11]. Зокрема, у Стратегії наголошується, що державі необхідно «створити умови для підтримання екологічної рівноваги на території України, модернізації комунальної інфраструктури, посилити охорону навколишнього природного середовища, упровадити новітні системи поводження з відходами і скоротити промислові викиди, забезпечити ефективне використання природних ресурсів, захищати ліси і водойми, розвивати заповідний фонд, запобігати виникненню негативних наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру та усувати їх» [11].

Отже, увага до неоекологічних аспектів при здійсненні суспільно-географічних досліджень в перспективі повинна тільки зростати.

В Карпатському регіоні треба звернути увагу і на паводки, які обумовлюють і екологічно нестійке землекористування, збільшену загрозу водної ерозії тощо. Але, загалом, як зазначає В. М. Якубів, у Карпатському регіоні наявні вихідні ресурсні запаси необхідні для налагодження ефективного аграрного виробництва, зокрема це стосується забезпеченості

сільськогосподарськими угіддями, основними засобами та робочою силою [12].

Дуже часто сільські території конкретного регіону характеризують за вартістю виробленої продукції сільського господарства, яка, якщо її взяти за ряд років у порівняних цінах, є також процесом монорозвитку, генералізованим на регіональному рівні. Нами наведені й проаналізовані такі дані (табл. 2).

Аналіз монопроцесу «продукція сільського господарства (у постійних цінах 2016 ро-

Таблиця 2

Продукція сільського господарства*

(у постійних цінах 2016 року, млн. грн.)

Господарства усіх категорій	Рік	Територіальні одиниці							
		Закарпатська область	Івано-Франківська область	Львівська область	Чернівецька область	Карпатський регіон	Україна	Частка Карпатського регіону в Україні	
продукція сільського господарства	2014	8811,6	13395,2	20868,8	10644,8	53720,4	626925,1	8,6	
	2015	8369,0	12775,9	20237,4	9684,9	51067,2	596832,8	8,6	
	2016	8092,4	12979,0	20741,0	9674,4	51486,8	634433,1	8,1	
	2017	8214,3	13512,3	22029,3	10197,8	53953,7	620475,6	8,7	
	2018	8781,1	13685,5	22818,7	10722,6	56007,9	671294,0	8,3	
з неї	продукція рослинництва	2014	4773,5	7358,5	13702,1	7328,4	33162,6	477747,4	6,9
		2015	4551,3	6912,3	13198,5	6438,5	31100,6	453016,9	6,9
		2016	4613,8	7483,7	13860,9	6489,6	32448,0	494461,9	6,6
		2017	4527,2	8070,7	14926,9	7082,4	34607,2	480157,0	7,2
		2018	4768,9	8153,7	15522,3	7631,7	36076,6	529347,5	6,8
	продукція тваринництва	2014	4038,1	6036,7	7166,7	3316,4	20557,9	149177,7	13,7
		2015	3817,7	5863,6	7038,9	3246,4	19966,6	143815,9	13,9
		2016	3478,6	5495,3	6880,1	3184,8	19038,8	139971,2	13,6
		2017	3687,1	5441,6	7102,4	3115,4	19346,5	140318,6	13,8
		2018	4012,2	5531,8	7296,4	3090,9	19931,3	141946,5	14,0

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [111]

ку, млн. грн.)» у Карпатському регіоні дає можливість зробити висновок, що, незважаючи на незначні річні коливання у період 2014-2018 рр., її виробництво залишалось стабільним, як і частка виробництва Карпатського регіону в Україні загалом.

Не менше значення має аналіз реалізованої продукції на тлі виробленої. Хоча не наводимо всіх даних за такі ж роки, як виробництво продукції сільського господарства, а подаємо вартість продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами лише у 2019 році (табл. 3), можемо лише констатувати, що і в цьому випадку ситуація є подібною, як і з виробництвом продукції сільського господарства.

Надзвичайно важливим і показовим є таких процес монорозвитку як кількість найманих працівників в Україні загалом і в сільському, лісовому та рибному господарстві зокрема (табл. 4). Його аналіз дозволяє відразу

побудувати кілька гіпотез стосовно продуктивності праці, її оснащеності, наявності робочих місць в аграрній сфері тощо.

Але, наголосимо, що за станом на липень 2018 року в агропромисловому комплексі України загалом зайнято 3 мільйона осіб. При цьому, за 6 місяців 2018 року зростання сільгосппродукції становило 11,4%, а середньомісячна зарплата в сільському господарстві за січень-травень 2018 року – 6524 гривні, що на 24,5% вище аналогічного показника попереднього року» [13].

При вивченні зайнятих треба брати до уваги і таких важливий неоекологічний виклик, як пандемія коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19), яку викликав вірус SARS-Cov-2. Адже, через подібні виклики можуть кардинально змінитися умови праці, спосіб її реалізації, форми зайнятості тощо. На сьогоднішній день важко робити якісь прогнози, оскільки людство зіткнулося з абсолютно но-

Таблиця 3

Вартість продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами у 2019 році*

Територія	Загальна вартість		З неї			
	млн. грн.	у % до 2018	Продукції рослинництва	у % до 2018	продукції тваринництва	у % до 2018
Закарпатська область	798,9	83,3	706,0	82,8	92,9	87,7
Івано-Франківська область	6276,2	104,6	4035,7	126,2	2240,5	80,0
Львівська область	11628,8	102,5	7977,4	104,8	3651,4	97,7
Чернівецька область	2178,2	92,9	1519,4	86,8	658,8	111,0
Україна	409306,7	103,8	340463,2	105,1	68843,5	97,7

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [111]

Таблиця 4

Кількість найманих працівників в Україні загалом і в сільському, лісовому та рибному господарстві зокрема*

Роки	Кількість найманих працівників в Україні всього, осіб	У % до 2010 року	Кількість найманих працівників у сільському, лісовому та рибному господарстві (за КВЕД–2010), осіб	У % до 2010 року	Частка найманих працівників у сільському, лісовому та рибному господарстві від усіх найманих працівників в Україні, у %
2010	7836443	100.0	724820	100.0	9.2
2011	7712429	98.4	711019	98.1	9.2
2012	7577595	96.7	697816	96.3	9.2
2013	7285562	92.3	652133	89.9	9.0
2014	6192987	79.0	596039	82.2	9.6
2015	5778120	73.7	569383	78.6	9.9
2016	5713871	72.9	583428	80.5	10.2
2017	5714585	72.9	558157	77.0	9.8
2018	5870601	74.9	545763	75.3	9.3
2019	6241889	79.6	535012	73.8	8.6

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [111]

вим явищем в процесі свого розвитку. Але не можна полишати працювати над цими питаннями навіть на найменший відтинок часу.

Величезне значення для розуміння особливостей розвитку АПК дає вивчення такого монопроцесу як «використання виробленої сільськогосподарської продукції». Якщо взяти до уваги, що за даними державної статистики за 8 місяців 2018 року, близько 77% українського аграрного експорту становить сировина, а щорічний врожай України – в середньому 60 млн. тонн зерна, з яких 40 млн. тонн йде на експорт у вигляді сировини, то очевидно, що Україна втрачає можливість працевлаштувати по 26,6 тис. людей на рік і недоотримує 4,8 трлн. грн. ВВП [13].

Особливо важливий цей висновок для Карпатського регіону, де, як засвідчує наведений вище матеріал, переважає сільське населення, а частка виробництва сільськогосподарської продукції в Україні становить протягом останніх років понад 8% від її виробництва України.

Наведені вище дані та їх аналіз дозволяють зробити висновок, що для повноцінного висвітлення особливостей розвитку сільських територій недостатньо вивчити перебіг якогось одного монопроцесу в її межах, чи навіть кількох процесів. Поряд з розглядом понять «сільська територія», «сільська місцевість», «село» і оцінкою їх через особливості процесів монорозвитку як моносистем різного

ієрархічного рівня важливо ставити питання і про структуру названих вище територіальних утворень. Так, в монографії «Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 4. Сільські території», виконаній в Інституті регіональних досліджень НАН України хоча й зазначається, що загалом, переважна більшість нормативно-правових документів, присвячених досліджуваній проблематиці, використовує територіальний та галузевий підхід до дослідження розвитку сільських територій, але тим самим латентно підтверджується, що територіальна структура фактично залишається поза увагою управлінців та дослідників багатьох галузей знань. При цьому уточняється, що в цих документах, насамперед, домінує або територіальна прив'язка за низкою ознак, або галузева, згідно якої проблеми розвитку сільських територій нерозривно пов'язані з функціонуванням агропромислового комплексу [6, с.8]. Але, територіальна прив'язка – це лише локація, а територіальна структура аграрних систем – це елемент суспільно-географічного ландшафту як одна з основних ознак території. Тільки на тлі територіальної структури аграрних систем можна зрозуміти сутність їх розвитку як монопроцесу і виявити особливості формування аграрних територіальних утворень як моносистем.

Насправді, питання територіальної структури як сільських територій, так і аграрних територіальних систем в нормативно-правовому полі висвітлюється дуже слабо. Наприклад, в «Єдиній комплексній стратегії та плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки» акцентується увага на необхідності «покращення операційної діяльності учасників продовольчого ланцюга», на розбудові та модернізації виробничого, складського і переробного потенціалу галузі і логістичної інфраструктури», на «розширенні можливостей українського аграрного бізнесу та підвищенні його конкурентоспроможності» і навіть на «розвиткові диверсифікованих та інноваційних виробничих структур» та залученні іноземних інвестицій, але, практично, не згадується про територіальну структуру сільських територій чи аграрних територіальних систем [8].

Отже, поставлене нами вище по тексту завдання (встановити як монорозвиток аграрних територіальних систем можна подати, відобразити, уявити через трансформацію їх територіальної структури при врахуванні

неоекологічних аспектів, яку в свою чергу можна подати як генералізований процес монорозвитку) вимагає, насамперед, уточнення поняття «моноаграрна територіальна система».

Зазначимо, що поняття «моноаграрна територіальна система» є співзвучним з поняттями, які ввели в суспільну географію різні вчені для позначення первинних територіальних неподільних частин суспільства. Так, Е.Б. Алаєв називає таку первинну неподільну територіальну частину суспільства симплексом і визначає її як первинний елементарний об'єкт суспільно-географічних досліджень [14, с.54]. Топчієв О. Г. для позначення таких об'єктів вживає поняття «операційна територіальна одиниця» [15, с.125], а А. Ю. Скопін – «локалітет» [16, с.116]. Підгрушний Г. П. допускає використання терміна «локалітет», але уточнює сутність поняття, яке позначається зазначеним терміном, наголошуючи, що локалітет є своєрідною «клітиною» суспільного простору і в той же час виступає як локальна проекція компонентної структури регіону, вміщуючи в собі поєднання її основних блоків, представлених на їхньому елементарнопервинному рівні (локальний соціум, конкретні господарські та природноресурсні об'єкти тощо). На його думку, залежно від спеціалізації господарства (виду господарської діяльності, що його формує) локалітети можуть бути ресурсновиробничими, аграрними, індустріальними, транспортно-комунікаційними, сервісними, інформаційними тощо [17, с.51]. Вчений зауважує, що локалітети поєднуються на основі спільної інженерної інфраструктури територій життєдіяльності соціумів, прямих та опосередкованих зв'язків між господарськими об'єктами і в такий спосіб формують різної величини та функціонального типу населені пункти, що являють собою локальні форми територіальної організації суспільства [17, с.51].

На нашу думку, коли ми говоримо про аграрні територіальні системи, потрібно використовувати дещо інший підхід при їх окресленні як монолітних ланок і відносно самостійних систем в суспільній географії. Але, перед тим, як продовжити цю думку, зазначимо, що питання вивчення аграрних територіальних систем як важливих системних конкретних об'єктів суспільно-географічної науки стоїть на порядку денному ще з середини минулого століття. Тривалий час їх вивчали як агропромислові комплекси. Навіть виникла така галузь суспільної географії, яка отримала назву «географія агропромислового комплексу». Її стисло описала в довідковій літературі як «галузь економічної і соціальної географії, що вивчає агропромисловий комплекс у

територіальному аспекті: закономірності розвитку, структура, форми зосередження виробництва і відмінності» українська вчена В. П. Нагірна [18].

Нагірна В. П. акцентує увагу на тому, що географія АПК включає розміщення і взаєморозташування його головних сфер: сільське господарство, що формує сировинну ланку АПК (виробництво зерна, цукрових буряків, соняшнику, плодів та овочів, м'яса й молока та ін.); перероблення сільськогосподарської сировини за видами виробництва – цукру, пшениці, борошна, плодоовочевих консервів, олії, м'ясної та молочної продукції тощо (основні центри, їх сировинні зони, форми господарської діяльності); заготівля, зберігання, транспортування і реалізація продукції АПК; виробництво засобів агропромислового виробництва, його обслуговування (виробництво сільськогосподарських машин і обладнання для переробної промисловості, виробництво засобів захисту рослин, інформаційні, наукові, освітні, рекламні, консалтингові види діяльності) [18]. Від себе додамо, що в центрі уваги географії АПК – його територіальна організація. Крім того, якщо взяти до уваги виробництво обладнання, машин, інформації, наукових пошуків тощо, то очевидно, що АПК поширюється і на територію міст, де переважно сконцентроване таке виробництво, своїми підсистемами і елементами. Аналогічним чином вивчалися і тваринницькі комплекси, та, зрештою й будь-які інші аспекти розвитку сільських територій, пов'язані з найрізноманітнішою діяльністю в їх межах, тобто в межах найрізноманітніших сільськогосподарських систем.

Зазначимо, що АПК вивчається й іншими галузями знань. Його часто розглядають як «складову частину економіки, що поєднує в собі виробництво сільськогосподарської продукції, її сільськогосподарську переробку, матеріально-технічне обслуговування села». При цьому, акцентується увага на тому, АПК об'єднує галузі, які виготовляють засоби виробництва та обслуговування комплексу, а також галузі зі збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції [16]. Але, і в цьому випадку часто вчені використовують інтуїтивне вивчення монопроцесів формування і розвитку аграрних територіальних систем.

Саме використання процесів монорозвитку і слід покласти в основу визначення аграрної територіальної системи загалом і «моноаграрної територіальної системи» зокрема. При цьому, треба усвідомлено вибрати монопроцес – функцію (ознаку), яку слід прийняти

як основоположну в такому випадку. Якщо відносно невеликій територіальній системі локального рівня притаманна одна функція (ознака), пов'язана з аграрним виробництвом, то таку систему ми можемо назвати моноаграрною територіальною системою, чи спираючись на термінологію Г. П. Підгрушного – моноаграрним локалітетом [17].

Визначення моноаграрних територіальних систем має не тільки теоретичне значення для подальшого розвитку суспільно-географічної науки, але й величезне практичне значення, оскільки дозволить більш виважено підійти до функціонального зонування території на локальному (місцевому) рівні та запропонувати дієві заходи стосовно ефективного використання таких територіальних утворень, враховуючи закони і закономірності їх розвитку як суспільно-географічних територіальних систем, а також передбачити ускладнення їх структури в результаті порушення моноаграрності.

Моноаграрними територіальними системами можемо вважати і територіальні системи й іншого ієрархічного рівня (регіонального, національного), якщо аграрне виробництво в них за обсягами виробленої продукції чи за іншими показниками переважає всі інші виробництва. Але, в сучасному світі таких систем практично нема.

Звичайно, ми можемо ставити питання чи говорити про умовну моноаграрність окремих територіальних систем на тому чи іншому ієрархічному рівні за конкретною функцією чи ознакою, але розв'язання такого питання вимагає здійснення поглиблених широкомасштабних наукових досліджень. В умовах швидкоплинних змін у всіх сферах суспільного життя в наш час таке питання є дуже складним для вирішення. Адже відбувається постійна трансформація моноаграрних систем в зв'язку з прискоренням і посиленням дії окремих факторів, насамперед таких, як прийняття окремих нормативно правових актів. Про це неодноразово писали різні дослідники. Так, Газуда Л. М. та Яремчук Н. В. в статті «Динаміка розвитку аграрного виробництва в Україні та областях Карпатського регіону» відзначають, що поштовхом для трансформаційних змін у процесі аграрного реформування стало прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», а їх результативністю стали зростання кількості господарств населення і, відповідно, зменшення кількості сільськогосподарських підприємств через їх організацію [3; 19, с.43].

Висновки

Дослідження аграрних моносистем слід здійснювати через призму неоекологічних аспектів, які формуються такими надзвичайно важливими неоекологічними викликами, як зміна клімату, пандемія коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19), яку викликав вірус SARS-Cov-2, та інші виклики. Адже вони можуть впливати не тільки на трансформацію територіальної структури, чи збереження моносистемності в конкретних умовах, але й кардинально змінювати сенс людського буття, усі сфери життєдіяльності людини.

Використання методу генералізації з метою виділення та вивчення монопроцесів розвитку, які відбуваються в територіальних системах різного ієрархічного рівня широко поширене, але здійснюється воно інтуїтивно і неусвідомлено не тільки в різних галузях знань, які в тому чи іншому аспекті вивчають аграрну сферу, але й у суспільній географії, в рамках якої метод генералізації є найпоширенішим і найбільш уживаним. На нинішньому етапі розвитку суспільно-географічної науки важливим є усвідомлене використання аналізу монопроцесів, які відбуваються в аграрній сфері.

Усвідомлене використання відображення особливостей розвитку об'єкту дослідження – аграрних територіальних систем – дає можливість окреслити в найзагальніших рисах головні ознаки чи найзагальніші тенденції їх розвитку, без чого неможливо побудувати гіпотези щодо стану і перспективної

поведінки аграрних територіальних систем та застосувати найбільш придатні підходи до їх вивчення.

Вивчення поодиноких монопроцесів розвитку досліджуваного об'єкту не дає можливості проаналізувати всі можливі аспекти розвитку аграрних територіальних систем та особливості формування аграрних територіальних моносистем, тому необхідно при дослідженні найрізноманітніших аграрних моносистем здійснювати вивчення якомога більшої кількості монопроцесів. Отриманий нами в процесі цього дослідження досвід, дає можливість стверджувати, що від кількості вивчених монопроцесів, пов'язаних з об'єктом дослідження, детермінує генералізованість наукової уяви про об'єкт і його ймовірну поведінку в перспективі.

При виокремленні і вивченні монопроцесів розвитку аграрних територіальних систем особливу увагу треба приділити тим монопроцесам, які активно впливають на структуру аграрних територіальних систем і навіть детермінують її. Без знання про структуру аграрних територіальних систем неможливо передбачати їх перспективний розвиток.

Вважаємо, що якщо відносно невеликій територіальній системі локального рівня притаманна одна функція (ознака), пов'язана з аграрним виробництвом, то таку систему можна назвати моноаграрною територіальною системою, чи спираючись на термінологію Підгрушнього Г. П. – моноаграрним локалітетом.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримувався етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Література

1. Пістун М.Д. Розвиток суспільної географії в Україні у XX – на початку XXI сторіччя: монографія. Київ: РВЦ «Київський університет», 2009. 123 с. URL: <https://ua.b-ok.lat/book/3008647/5ccd69>
2. Федюк О. М. Українська суспільна географія: друга половина XX - початок XXI століття. К: ТОВ «Бланксервіс-Плюс», 2014. 208 с. URL: <https://ru.calameo.com/books/003168372af23244b9f84>
3. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки. Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
4. Берлянт А. М., Гедымин А. В., Кельнер Ю. Г. и др. Справочник по картографии. М.: Недра, 1988. 428 с. URL: <https://sheba.spb.ru/za/sprav-kartograf-1988.htm>
5. Тітова С. В., Дудун Т.В. Географічні карти та картографічний метод дослідження (2 том – Картографічний метод дослідження). К.: ВПЦ «Київський університет», 2017. 150 с. URL: http://www.geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/navch_lit/KMD_2_tom_Titova_Dudun.pdf

6. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах. НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. Том 4. Сільські території. Відп. ред. В.В. Борщевський. 2013. 344 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). С. 8
7. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь. За ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2018. 152 с.
8. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>
9. Солошенок А. Л. Результати діяльності олійно-жирового підкомплексу України. *Продуктивність агропромислового виробництва: науково-практичний збірник Українського науково-дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу Міністерства аграрної політики України*. 2008. № 11. с. 112-114
10. Організаційно-економічні механізми інноваційного розвитку сільських територій Карпатського регіону. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1182/>
11. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни». Указ Президента України від 14.09.2020 р. №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
12. Якубів В.М. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: передумови і перспективи розвитку. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2009. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=71>
13. Офіційний сайт державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. М.: Мысль, 1983. 350 с.
15. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
16. Скопин А.Ю. Введение в экономическую географию: учебник. М.: ВЛАДОС, 2001. 272 с.
17. Підгрушний Г.П. Сутність категорії «територіальна організація суспільства». *Проблеми суспільної географії: зб. наук. праць*. К.: Інститут географії НАН України, 2010. Вип. 1. С. 49-54.
18. Нагірна В.П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація і природокористування). К.: Наук. думка, 1995. 150 с.
19. Газуда Л.М., Яремчук Н.В. Динаміка розвитку аграрного виробництва в Україні та областях Карпатського регіону. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2016. № 6-1 (06). С. 43.

References

1. Pistyn, M.D. (2009). Development of social geography in Ukraine in the XX - early XXI century: a monograph. Kyiv: RVC "Kyiv University". Retrieved 2020, September 15 from <https://ua.b-ok.lat/book/3008647/5ccd69> (in Ukrainian).
2. Fedyuk, O.M. (2014). Ukrainian social geography: the second half of the XX - beginning of the XXI century. Kyiv: Blankservice-Plus LLC. Retrieved 2020, September 15 from <https://ru.calameo.com/books/003168372af23244b9f84> (in Ukrainian).
3. On urgent measures to accelerate the reform of the agricultural sector of the economy. Decree of the President of Ukraine of December 3, 1999 № 1529/99. Retrieved 2020, September 15 from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99> (in Ukrainian).
4. Berlyant, A.M., Gedymin, A.V., Kelner Yu. G. et al. (1988). Handbook of cartography. Moscow: Nedra. Retrieved 2020, September 15 from <https://sheba.spb.ru/za/sprav-kartograf-1988.htm> (in Russian).
5. Titova, S.V. & Dudun, T.V. (2017). Geographic maps and cartographic method of research (2 volumes - Cartographic method of research). Kyiv: PPC "Kyiv University". Retrieved from http://www.geo.univ.kiev.ua/images/doc_file/navch_lit/KMD_2_tom_Titova_Dudun.pdf (in Ukrainian).
6. Borshchevsky, V.V. (Ed.). (2013). Rural areas. (Series «Problems of regional development»), 4, In V.S. Tailors (Ed.) Carpathian region: current issues and prospects: a monograph in 8 volumes. Lviv. NAS of Ukraine. Institute for Regional Studies. (in Ukrainian).
7. Borodina, O.M., & Shubravskaya, O.V. (Eds.). (2018). Agrarian and rural development for the growth and renewal of the Ukrainian economy: a scientific report. SI «Inst. Of Economics. and predicted. NAS of Ukraine». Kyiv. (in Ukrainian).
8. The only comprehensive strategy and action plan for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015-2020. *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. Retrieved 2020, September 15 from <http://minagro.gov.ua/node/16025> (in Ukrainian).

9. Soloshonok, A.L. (2008). The results of the oil and fat subcomplex of Ukraine. *Productivity of agro-industrial production: scientific-practical collection of the Ukrainian research institute of productivity of agro-industrial complex of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine*, (11), 112-114 (in Ukrainian).
10. Organizational and economic mechanisms of innovative development of rural areas of the Carpathian region. Analytical note. *National Institute for Strategic Studies*. Retrieved 2020, September 15 from <http://old2.niss.gov.ua/articles/1182> (in Ukrainian).
11. Strategy of sustainable development «Ukraine – 2020». Decree of the President of Ukraine of 12.01.2015. № 5/2015. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (in Ukrainian).
12. Yakubiv, V.M. (2009). Agricultural production in the Carpathian region: prerequisites and prospects for development. *E-journal «Effective Economy»*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=71> (in Ukrainian).
13. Official site of the State Statistics Service. (2020, October 15). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
14. Alaev, E.B. (1983). *Socio-economic geography: conceptual and terminological dictionary*. Moskow: Mysl. (in Russian).
15. Topchiev, O.G. (2005) *Socio-geographical research: methodology, methods, techniques*. Odessa: Astroprint. (in Ukrainian).
16. Skopin, A.Yu. (2001). *Introduction to economic geography*. Moskow: VLADOS. (in Russian).
17. Pidgrushny, G.P. (2010). The essence of the category "territorial organization of society". *Problems of social geography, 1*, 49-54. Kyiv: Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian).
18. Nagirna, V.P. (1995). *Livestock and industrial complex of Ukraine (territorial organization and nature management)*. Kyiv: Nauk. Opinion. (in Ukrainian).
19. Gazuda, L.M. & Yaremchuk, N.V. (2016). Dynamics of agricultural production development in Ukraine and regions of the Carpathian region. *Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy*, (6-1 (06)), 43. (in Ukrainian).

Надійшла: 20.10.2020

Прийнято: 27.11.2020